

was het niet van de orde van grootte van de Nederlandse Unie zelf, over een flinke aanhang en – belangrijker nog – over een zekere naam in het zuiden van het land. Uit Noord-Brabant en Limburg kwamen bij de Unie verzoeken binnen of niet tot een vorm van samenwerking met Nationaal Front kon worden overgegaan.³⁵⁰

Zoals vaker was ook in deze kwestie de houding van het Driemanschap niet zonder tegenstrijdigheden. Op verzoeken om inlichtingen antwoordde het Unie-secretariaat soms, dat voor Unie-aanhangers een gelijktijdig lidmaatschap van Nationaal Front was toegestaan. Dat gold immers ook voor leden van politieke partijen.³⁵¹ In andere gevallen werd echter meegedeeld, dat vanwege de principiële geschillen tussen Nederlandse Unie en Nationaal Front een gecombineerd lidmaatschap *niet* was toegestaan. In kringen van Nationaal Front heersten woede en leedvermaak over deze onduidelijkheden in het beleid van de jongere, maar grotere concurrent.³⁵²

In augustus en begin september 1940 had de leiding van de Nederlandse Unie geen behoefte aan officiële contacten met het Nationaal Front. Een gesprek met Arnold Meyer werd ronduit afgewezen, ondanks verzoeken in deze richting van leden van beide bewegingen in Brabant en Limburg.³⁵³ Deze houding paste in de algemene opstelling van de Unie en was niet uitsluitend tegen Nationaal Front gericht. Het ging de Unie in deze periode vooral om de opbouw van de eigen organisatie.³⁵⁴ Hoe dan ook, samenwerking tussen de leiding van beide organisaties werd door de Unie niet nagestreefd.³⁵⁵ Overigens gaf de beperkte aanhang van Nationaal Front daar buiten de zuidelijke provincies ook geen aanleiding toe.

De druk om tot samenwerking met de Nederlandse Unie te komen kwam bij het kader van Nationaal Front vooral voort uit onvrede over de concurrentie van de nieuwe beweging. Behalve de openlijke steun van sommige pastoors voor de Unie was ook het optreden van functionarissen van de Staatsmijnen een doorn in het oog van de Limburgse volgelingen van Arnold Meyer. Bij de Staatsmijnen werd openlijk propaganda voor de Nederlandse Unie gemaakt, terwijl rechercheurs van de Staatsmijnpolitie de activiteiten van Nationaal Front tegenwerkten. 'Zo geschiedde vroeger bij de vergaderingen van de SDAP,' merkte een aanhanger van Meyer bitter op.³⁵⁶

Nationaal Front-activist J.A. Wijsbek had in de tweede helft van augustus vergeefs pogingen in het werk gesteld besprekingen tussen de leidende figuren van Nationaal Front en Nederlandse Unie tot stand te brengen. Hij had daarvoor de medewerking gevraagd van A. Paulen en F. Wijffels, die beiden zowel functionaris van de Staatsmijnen als actief Unielid waren. Begin september hadden zij Wijsbek echter meegedeeld, dat het Driemanschap niet inging op het idee van een ontmoeting.³⁵⁷

Op 5 september berichtte Wijsbek teleurgesteld aan Meyer, dat de 'mijnen' net als Philips voor Nationaal Front verloren waren. Alles liep nu achter de Nederlandse Unie aan. Dit ondanks de pogingen van Groothoff, directeur van de Staatsmijnen, om tot een vergelijk te komen. Wijsbek had als argument voor samenwerking gebruikt, dat anders 'op hoog bevel' ingegrepen zou worden.³⁵⁸

De concurrentie van de Nederlandse Unie zat Nationaal Front voortdurend dwars.³⁵⁹ Het idee om door samenwerking in de situatie verbetering te brengen bleef dan ook bestaan. In kringen van het Nationaal Front werden plannen uitgewerkt over een fusie met de Nederlandse Unie. Deze plannen hielden een verkapte overname van de Unie door Nationaal Front in.

De 'opperste leiding' van de nieuwe samenwerkende beweging zou volgens zo'n voorstel moeten bestaan uit een Raad van het Nederlands-Socialistische Front. In deze raad zouden zitting nemen: het Driemanschap, Arnold Meyer en een tweede 'Fronter' of bijvoorbeeld een 'oud-gouverneur-generaal'. De leden van de Nederlandse Unie zouden de massa-aanhang van de nieuwe organisatie vormen, maar deze zou als basis een politiek programma kennen, dat in grote lijnen in overeenstemming was met de opvattingen van Nationaal Front. Om deze massa niet af te schrikken zou dit programma wel wat minder scherp geformuleerd worden dan bij Nationaal Front het geval was. Dit gold met name voor 'het joden-vraagstuk'.

Binnen de beoogde massabeweging zou een 'kerntroep' moeten bestaan, waarvan Meyer de leiding zou hebben. Deze zou 'fel' van karakter moeten zijn en in het begin uitsluitend uit Nationaal Fronters moeten bestaan. Later zouden ook 'de meer radicale elementen' uit de Nederlandse Unie kunnen toetreden. Gedacht werd aan een omvang van ongeveer 50.000 man. Het voordeel van deze opzet was, dat in de vorm van deze 'kerntroep' ondanks de fusie een zuiver 'nationaal-socialistische' beweging zou blijven bestaan naast de NSB. De ware bedoeling van het plan werd duidelijk in de volgende zin. 'Het feit, dat Arnold Meyer behalve lid van de Raad tevens leider van de Kerntroep is kan en moet hem de leiding van het geheel geven.'³⁶⁰

In de ogen van Nationaal Front was het gevaar van samenwerking met de Nederlandse Unie, dat de Duitsers zouden kunnen denken, dat het Front in de Unie zou zijn 'leeggelopen'. Dat was een reden temeer om in een eventuele nieuwe organisatie een overheersende positie voor Arnold Meyer op te eisen. De 'Raad' van zo'n beweging zou door de 'Leider', dat wil zeggen Meyer, benoemd moeten worden. Er bestond anders ook het gevaar, dat er geen intern leiderschap zou bestaan, ondanks de lippendienst die er naar buiten aan werd bewezen. Overigens wees de leiding van Nationaal Front de uitdrukking 'nationaal-socialistisch', die in het ontwerp voorkwam, af. In plaats daarvan zou moeten staan: 'nationaal-sociaal'.³⁶¹

Ondanks de eerdere weigering van het Driemanschap deed Meyer op 14 september opnieuw een voorstel voor een ontmoeting. Kort daarvoor was van zo'n ontmoeting ook al sprake geweest zonder dat deze tot stand was gekomen. Intussen was Meyer ook nog aangespoord door Groeninx van Zoelen van de Vuurslag en hij bezwoer het Driemanschap nu toch met hem te spreken over samenwerking. Het ging, zoals hij schreef, 'om alles wat een goed Nederlander dierbaar is'. Het Driemanschap zou nu, ondanks bezwaren die in de Unie tegen samenwerking met Nationaal Front bestonden, zijn eigen verantwoordelijkheid moeten nemen. Anders werden 'onze goede tradities, onze eer, ons land en ons volk' op het spel gezet.³⁶²

In de eerste helft van september 1940 veranderde de houding van het Driemanschap over onderhandelingen met Nationaal Front. Dat was niet, omdat het wantrouwen tegen Arnold Meyer en zijn politieke opvattingen was verdwenen.³⁶³ Er waren twee redenen waarom de houding tegenover Nationaal Front althans in de praktijk veranderde. Einthoven zag een eventueel contact met Nationaal Front in hetzelfde licht als zijn gesprekken met partijpolitici in dezelfde tijd. De doorslag gaf de dreiging van NSB-kant: het ging erom zoveel mogelijk tegenkrachten te verzamelen. Het gebrek aan eenheid kon funest zijn. Een gemeenschappelijk doel en afspraken over de wijze van optreden waren in de bijzondere omstandigheden gewenst. In die zin was ook samenwerking met Arnold Meyer wenselijk. Dat was voor Einthoven iets anders dan een officieel overleg over het samengaan van bewegingen. Half september richtte Einthoven zich daarom zelf tot Nationaal Front met het voorstel een bespreking te houden over de gevaren van een machtsgreep van de NSB.³⁶⁴ Vanwege de groei van de Nederlandse Unie had men de steun van Nationaal Front niet strikt nodig, maar het zou goed zijn het er over eens te worden om elkaar niet te bestrijden en 'om de verwarring te verminderen'.³⁶⁵

Hier raakte Einthoven de tweede reden voor de veranderende mening van het Driemanschap over een gesprek met Nationaal Front. Linthorst Homan en De Quay deelden de mening van Einthoven, maar vonden dat samenwerking met Meyer misschien voordelen zou hebben.³⁶⁶ In de confrontaties met de NSB op straat kon men elkaar steunen. Sommige leden van Nationaal Front hoorden huns inziens bij de Unie thuis. Aanhangers van de Nederlandse Unie in Limburg en Noord-Brabant hadden de indruk, dat de concurrentie van Nationaal Front het gemeenschappelijk doel schade deed. Na vergeefse verzoeken van anderen deed in september ook de directeur van de Staatsmijnen, Groothoff, nog eens een beroep op de hem persoonlijk bekende Unieleiding met Meyer te gaan praten. Groothoff meende, dat de rivaliteit tussen Nederlandse Unie en Nationaal Front in Zuid-Limburg negatieve gevolgen had. Einthoven voelde niet veel voor een politiek gesprek op deze basis, maar Linthorst Homan en De Quay waren van mening dat men altijd kon praten.³⁶⁷ Door het redelijke succes van Nationaal Front in het zuiden had Meyer contact met voor De Quay volkomen acceptabele personen uit 'vooraanstaande' kring. Waarom zou er dan geen overleg plaatsvinden?³⁶⁸

Zo kwam op dezelfde dag dat Einthoven met Colijn en Tilanus sprak, 18 september 1940, een gesprek tot stand tussen het Driemanschap en Arnold Meyer. De bijeenkomst vond plaats op het 'hoofdkwartier' van de laatste op het Bezuidenhout. Meyer achtte het gesprek van zo groot belang, dat hij het stenografisch liet optekenen. Bij het tot stand komen van de ontmoeting was Paulen, stafmedewerker van Groothoff en tevens functionaris van de Unie, als bemiddelaar opgetreden. De sfeer was enigszins gespannen. Beide partijen verborgen het wederzijds wantrouwen geenszins. Linthorst Homan liet in zijn houding nog het meest de mogelijkheid van een onderlinge toenadering open. Einthoven stelde zich meer afstandelijk op en verwoordde vooral zijn eigen visie. Zelfs De Quay, in gesprekken

gewoonlijk toch geneigd tot een minzame, bemiddelende positie, gaf openlijk blijk van zijn wantrouwen tegen Nationaal Front. Aan de andere kant stak Arnold Meyer niet onder stoelen of banken, dat zijn Nationaal Front de enige serieus te nemen organisatie was en... ook door de bezetter als zodanig werd beschouwd. Hij presenteerde zichzelf nadrukkelijk als 'leider' en liet zich flankeren door adjudanten.³⁶⁹

De leden van het Driemanschap probeerden – in onderling verschillende toonaard – tot afspraken op bepaalde punten te komen. Meyer wilde niets minder dan een gemeenschappelijk optreden, volgens zijn voorwaarden en voor een belangrijk deel onder zijn leiding. Kwam dat optreden niet tot stand, dan werd daarmee zijn oordeel over de Unie bevestigd: deze was naar zijn mening een losse verzameling Nederlanders, zonder echte leiding en politieke eensgezindheid, met een 'reactionaire' achtergrond.

Het uitvoerige gesprek leidde uiteindelijk tot niets, maar gaf wel aanleiding tot verschillende uitspraken over de politieke situatie in het land. Paulen leidde het gesprek in. Hij betoogde, dat er in het vaderland velen waren, die wilden meewerken om een ramp te voorkomen. Toch waren de Nederlandse Unie en Nationaal Front aparte organisaties. Doel van het gesprek was mogelijkheden te vinden om samenwerking tot stand te brengen. Vertrouwen en begrip waren nodig: er was immers ook veel gemeenschappelijks, 'namelijk de strijd voor een vrij en onafhankelijk Nederland en de vernietiging van het on-vaderlandse streven van de NSB'.

Hoewel alle aanwezigen op de conferentie (voor de Unie het Driemanschap, Paulen en Wijffels, voor het Nationaal Front Meyer, Von Oberndorff en Van Dal) het Duitse standpunt ondoorzichtig vonden, achtten zij het gevaar van een machtsgreep van de NSB groot. Mede daarom was het Nationaal Front van mening, dat er een nieuwe eenheidsbeweging moest komen. De basis hiervan moest een fusie van de Nederlandse Unie en Nationaal Front zijn. Meyer had vroeger wel gedacht over een gezamenlijk driemanschap, waarvan hijzelf deel zou uitmaken. Nu dacht hij er anders over: '– Ik vind het vervelend het te moeten zeggen, maar ik meen het – de algemeen leider van die beweging zal ondergetekende moeten zijn.'

Het Driemanschap had – in plaats van een fusie – een ander voorstel: waarom geen beperkte overeenkomst over samenwerking op die praktische punten, waarover men het eens was? Paulen gaf voorbeelden: het elkaar op de hoogte houden van de houding van de Duitsers, het staken van aanvallen op elkaar, het elkaar raadplegen bij eventuele benoemingen, het steunen van elkaar op straat desnoods door Unieleiden met de 'ordedienst' van het Nationaal Front te laten meevechten. Over deze 'ordedienst' kwam later in het gesprek nog de mogelijkheid ter sprake, dat leden van de Unie het 'Grauwe Vendel' van Meyer zouden ondersteunen, als de Unie zelf geen toestemming kreeg een ordedienst op te richten. De Quay wees nog op de mogelijkheid te bemiddelen bij het verkrijgen van uniformstof.

Al in het begin van het gesprek werd duidelijk gemaakt, dat de Nederlandse Unie een officiële fusie afwees. Er bestond een gebrek aan vertrouwen in Nationaal Front. Dat was overigens wederzijds. Er waren drie principiële geschilpunten: de positie van de Nederlandse joden, de Groot-Nederlandse kwestie en ten slotte het leiderschapsprincipe. Van belang was bovendien, dat een groot deel van de achterban van de Unie een fusie niet zou begrijpen. Velen zouden naar de indruk van de leiding de Unie verlaten en dat juist op het moment, dat met succes contacten waren gelegd met groeperingen, die tot dan toe nauwelijks aan de Unie meededen. Gedoeld werd hier op de gesprekken met groepen uit protestants-christelijke kring.

Er ontspoon zich een discussie welke van de twee bewegingen de meeste invloed op de Duitsers zou kunnen uitoefenen. Volgens Van Dal gaf juist het fascistisch verleden van Nationaal Front de beste mogelijkheden. De scherpere formulering van de doelstelling gaf het een zekere goodwill bij de bezetter. De Quay en Eindhoven merkten hierover op, dat de Duitsers de Nederlandse Unie misschien niet graag zagen, maar dat ze deze als grote beweging toch serieus namen. Over Nationaal Front konden diezelfde Duitsers slechts glimlachen... Van Dal riposteerde, dat hij een 'belangrijke' Duitser over de Unie had horen zeggen: 'Ach, dieses Naturrezervat!'

Volgens Meyer bestonden bij de bezetter verschillende meningen. Er waren tekenen, dat men begreep dat een groeiende anti-Duitse stemming in het land het gevolg was van de Duitse steun voor de NSB. De Duitsers zouden beter een nieuwe organisatie kunnen steunen. Het nationaal-socialisme was volks en nationaal en dat kon men van de NSB niet zeggen.

De partijen kwamen niet tot elkaar. Eindhoven zei nog, dat hij in verband met de grote belangen die op het spel stonden, had gehoopt op een 'gescheiden samengaan en gezamenlijk strijden'. De Nederlandse Unie beschouwde ondanks alle verschillen de leden van Nationaal Front als echte Nederlanders. Vanuit dezelfde gedachtengang had hij ook contact gehad met de 'oude' politieke partijen, al gaf hij toe niet veel met ze op te hebben en verwachtte hij niet dat ze veel zouden doen.

Dit laatste was koren op de molen van de vertegenwoordigers van Nationaal Front: contact met de politieke partijen was wel het laatste wat men wenste! Eindhoven ontkende, dat er sprake was van werkelijk 'overleg' met de partijen. De Unie had, gezien de ernst van de dreiging van de NSB, de partijen ingelicht over het request aan de bezettende macht en hen aangespoord zich eveneens tot de bezetter te wenden. Dit omdat de Nederlandse Unie zich realiseerde nog niet het hele Nederlandse volk te vertegenwoordigen: met name het protestants-christelijke deel hield zich afzijdig.

Van Dal stelde vast, dat een fusie noodzakelijk was, omdat er behoefte was aan een formatie, die zowel bij de bezetter als bij het Nederlandse volk 'goodwill' bezat, 'want dat zijn tenslotte de polen waartussen wij werken'. De Nederlandse Unie moest een stap in de richting van Nationaal Front doen, want dat was de bes-

te weg om de onafhankelijkheid van het land te redden. Paulen zei namens de Unie dit laatste niet te kunnen accepteren. Toch waren er zijns inziens punten van overeenkomst: het streven naar een onafhankelijk Nederland en de vernietiging van de NSB. Dit laatste vond Van Dal te scherp gesteld. De Quay suggereerde nog dat als een werkelijke machtsoverdracht aan de NSB zou plaats vinden, de Unie en het Front altijd nog tot nauwe samenwerking zouden kunnen komen. Dan zou de aanhang het wel begrijpen!

Meyer hield voet bij stuk. Hij betoogde, dat Nationaal Front onmisbaar was, omdat 'alleen wij op zuiver Nederlandse basis kunnen zorgen, dat er eindelijk een goede verhouding komt met Duitsland en het Duitse volk'. De Nederlandse Unie was te veel verdediger van 'het oude'. Wijffels merkte nog op, dat hij het niet allemaal meer kon volgen: de NSB had toch veel méér goodwill bij de bezetter? Voor Meyer was het beter als helemaal geen overeenkomst gesloten werd, nu de heren van de Unie toch geen fusie wilden. Natuurlijk kon men elkaar op straat steunen, maar Nationaal Front zou zijn beginselen niet laten verwateren.

De bijeenkomst eindigde zonder dat het tot een overeenkomst kwam. Een paar onderdelen van het gesprek zijn nog het vermelden waard. Zowel de Nederlandse Unie als Nationaal Front zei aan de ene kant te strijden tegen elke on-Nederlandse oplossing, maar vond aan de andere kant in de omstandigheden een goed contact met de bezetter van groot belang. Contacten met de oude partijen waren ook in verband met het laatste eigenlijk verwerpelijk, terwijl Nationaal Front een *vrijblijvende* samenwerking met de 'burgerlijke' Unie verwerpelijk vond. Beide groeperingen waren het erover eens, dat het herwinnen van de onafhankelijkheid het belangrijkste doel was. De Quay zei het zo: het behoud van het christendom en het behoud van de onafhankelijkheid waren van zo groot belang, dat hij daar ook de voorkeur aan gaf als dat gepaard ging met 'een democratie en een parlement, met een vrije economie en geen corporatieve staat'. Dit, hoewel van hem bekend was, dat hij van de zojuist omschreven toestanden geen voorstander was. Toch zeiden *beide* organisaties het erover eens te zijn, dat het 'oude' niet meer terug zou keren. Nu moest de toekomst worden voorbereid, omdat anders het volkskarakter in gevaar zou komen. Oneens waren zij het over de positie van de NSB. Het eventueel betrekken van de NSB bij het eenheidsstreven noemde Einthoven 'een kronkel, die helemaal niet te aanvaarden [was]' voor groeperingen die de NSB juist bestreden.

Na het gesprek van 18 september concludeerde het Driemanschap, dat alle moeite vergeefs was geweest. Einthoven vertelde een maand later, dat geen overeenstemming kon worden bereikt, omdat Meyer niet bereid was ook maar iets van zijn programma te wijzigen. Zelfs een 'gentleman's agreement' om elkaar niet te bestrijden en geen leden af te troggelen was door Meyer afgewezen. Naar de indruk van Einthoven wilde Meyer eigenlijk de hele Nederlandse Unie – met de honderdduizenden leden en 'de kas' – overnemen. Na afloop van het gesprek met Meyer hadden Einthoven, Linthorst Homan en De Quay zich over hem vrolijk gemaakt. Meyer maakte als heerser in een stoel tussen zijn adjudanten een 'potsier-

lijke' indruk op hen. De mislukking van het gesprek werd door de Unie niet als groot probleem voor de eigen beweging gezien. Men was alleen sterk genoeg, maar 'samen opmarcheren zou beter zijn geweest'.³⁷⁰ Overigens kwam tijdens het gesprek niet aan de orde, dat Nationaal Front intussen achter de schermen de Nederlandse Unie probeerde zwart te maken bij de Duitsers. Evenmin bleek bij de kritiek op Einthovens contacten met de politieke partijen, dat Meyer zelf ook met Colijn sprak en bij die gelegenheid de Unie zwart maakte. Dit was waarschijnlijk bij het Driemanschap niet bekend. De Drie wilden zich juist – bijna verbeterd – met open vizier opstellen.³⁷¹

Zo kon de Nederlandse Unie terugvallen op het oude standpunt, dat samenwerking met Nationaal Front onmogelijk was. De drie principiële meningsverschillen met Meyer – de standpunten over de joden, het leidersbeginsel en de Groot-Nederlandse gedachte – werden openlijk als geschilpunten erkend.³⁷² Ook Arnold Meyer maakte bekend, dat een definitieve bespreking tussen Nationaal Front en Nederlandse Unie zonder overeenstemming was afgebroken vanwege de drie geschilpunten.³⁷³ Meyers houding kan een zekere bluf niet worden ontzegd: Nationaal Front met ongeveer 6000 leden in september deed pogingen de Nederlandse Unie met zijn honderdduizenden leden over te nemen! Behalve door zijn eigen persoonlijkheid was Meyer tot deze bluf gebracht door suggesties van Duitse relaties, dat de bezetter Nationaal Front zou willen bevoordelen. Zo was er kans de dreiging van de NSB te pareren. Hoezeer dit alles bluf was bewees het feit, dat buiten de aanhangers van Meyer vele Nederlanders Nationaal Front met zijn geüniformeerde straatbendes als een soort 'surrogaat-NSB' beschouwden.³⁷⁴

Meyers wil tot een vorm van samengaan met de Nederlandse Unie was dus niet bepaald uit sympathie voortgekomen. Nationaal Front betitelde de Unie als 'verwaterd' en 'reactionair'. Einthovens uitspraak, dat de Nederlandse Unie geen partij maar een volksbeweging was, werd even sterk gehegeld als zijn mening, dat Nederland geen jodenvraagstuk kende. Nationaal Front schamperde, dat Einthoven kennelijk nooit in Amsterdam was geweest, met zijn wethouders, universiteit en bioscopen...³⁷⁵ De Nederlandse Unie wilde er niet duidelijk voor kiezen een autoritaire beweging te zijn en stond volgens Nationaal Front te dicht bij het democratisch standpunt. In antwoord op kritiek van het *Algemeen Handelsblad* schreef Meyer, dat de Nederlandse Unie uiteindelijk dezelfde kant als Nationaal Front op zou moeten gaan.³⁷⁶ Men zag binnen Nationaal Front overigens wel een verschil tussen Linthorst Homan, die de 'oude partijen' duidelijk afwees, en Einthoven.³⁷⁷

Ook in een voor de bezettingsautoriteiten bestemd rapport verhulde Nationaal Front zijn scherp afwijzende mening over de Nederlandse Unie niet. Het zag binnen de Unie slechts een kleine progressieve groep, die bezielde was met de beste bedoelingen voor 'de nieuwe tijd'. Een deel van de Unie was volgens Nationaal Front zelfs niet tot samenwerking met de Duitsers bereid. Het rapport maakte de bezetter attent op de onderlinge geschillen in de Nederlandse Unie. Het presenteerde Linthorst Homan als een sterk voorstander van een nieuwe ontwikkeling